

MUHBA 80

El museu de la ciutadania

MUHBA FABRA I COATS **EL MUSEU DEL TREBALL DE BARCELONA**

Portes obertes i inauguració de dues noves exposicions
Dissabte 11 de març
11.30h

Dossier de Premsa

Contingut

La Nau F, secció de reserva visitable i exposicions temporals	4
La Sala de Calderes.....	9
Les exposicions a l'Espai Zero	13
1. Àmbit FABRA & COATS, EMPRESA I TREBALL.....	13
2. Àmbit FABRICAR A BARCELONA	19
Crèdits	25
Contacte i materials de premsa.....	29

La Nau F de la Fabra i Coats es reforma per ser el nou espai museístic dedicat a la Barcelona del treball

El 25 de març se celebra una jornada de portes obertes i s'inauguren les exposicions *Fabra i Coats, empresa i treball* i *Fabricar a Barcelona*

La intervenció és fruit d'un llarg procés en el qual hi han participat diverses entitats memorialistes

Es fa una recuperació fidedigna dels elements constructius i els seus acabats, sense renunciar als requeriments actuals

La Nau F de la Fabra i Coats, de Sant Andreu, acull el nou espai del **Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)** dedicat al treball i la ciutat que comptarà amb l'arxiu de l'Associació d'Amics/es de la Fabra i Coats i espais expositius amb objectes dels més diversos sectors del món laboral. L'obra principal, promoguda pel Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) és executada per Bimsa.

El disseny i concepció del MUHBA Fabra i Coats ha estat **fruit d'un llarg procés en el qual hi han participat, de la mà del MUHBA i del Districte de Sant Andreu, entitats memorialistes**, com l'Associació d'Amics/es de la Fabra i Coats, la Fundació Maquinista-Macosa, expersonal de Pegaso, el Centre d'Estudis Ignasi Iglesias i l'Associació de Veïns i Veïnes del Bon Pastor.

Amb motiu del **80è aniversari del MUHBA** es farà una jornada de portes obertes, titulada **"Obert per obres"**, el proper dissabte 25 de març de 2023, a les 11.30 hores, on es podrà visitar l'estat dels treballs, molt avançats, de la Nau F i la Sala de Calderes amb el Districte de Sant Andreu, l'Associació d'Amics/es de la Fabra i d'altres entitats, així com la inauguració de dues exposicions commemoratives del món del treball. La primera, associada a la història de la mateixa Fabra, que porta el títol de **Fabra & Coats. Empresa i treball**, i la segona que es correspon a l'àmbit de **Fabricar** de la futura exposició que serà a la Nau F. Aquestes dues exposicions són proves pilot de dos dels quinze àmbits que tindrà el conjunt de la futura exposició.

La Nau F, secció de reserva visitable i exposicions temporals

L'espai museístic vol explicar el treball a Barcelona en el seu context geohistòric, recollint **la complexitat i la transformació de les formes de treballar en el transcurs dels segles** i oferint una mirada específica a la tradició industrial de Sant Andreu i a la Fabra i Coats com a establiment fabril emblemàtic. El projecte també incorporarà en el relat històric **un altre espai del recinte Fabra i Coats, la Sala de Calderes**, un conjunt patrimonial de primer ordre, únic a Catalunya i rellevant a Europa perquè conserva el sistema energètic complet i sense alterar de la fàbrica.

Tres àmbits

En concret, els espais del museu es distribueixen en tres àmbits: l'acollida, la reserva de fons i els espais expositius. **El primer, un espai d'acollida**, estarà integrat pel vestíbul general i una sala d'entitats. Aquest espai inclou la **zona d'informació i control** per tal d'organitzar els diferents recorreguts i visites, mentre que la sala d'entitats ha de permetre la trobada amb associacions culturals, socials i veïnals de Sant Andreu.

Un segon àmbit serà la reserva visitable de la col·lecció cedida per l'Associació d'Amics/es de la Fabra i Coats, amb dues àrees: d'una banda l'arxiu de documents en format paper i, de l'altra, la zona d'objectes visitable. Ambdós espais tindran accés de forma separada i independent dels altres espais expositius. S'ha creat també un espai d'entrada logística a la

reserva visitable, que a la vegada permetrà el trànsit independent, la manipulació, neteja i posada al dia de les peces que es puguin afegir o canviar.

Finalment, **els espais expositius conformaran la part més important del centre**. L'espai d'exposició permanent inclourà 15 mòduls que correspondran a les diferents parts temàtiques d'interpretació del treball, articulats per un espai central. També s'establirà que la sala de reserva d'objectes pugui arribar a ser una sala d'exposicions addicional.

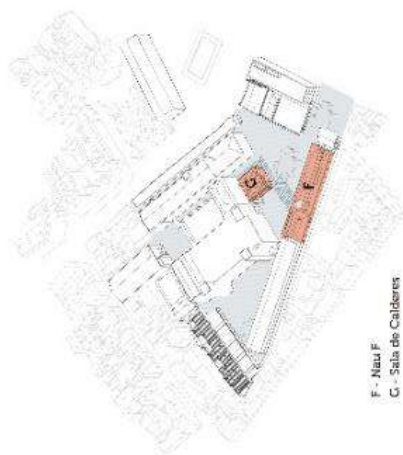
Intervenció amb valor patrimonial

La recuperació dels valors patrimonials de l'espai serà una de les grans línies de l'actuació. El valor de la Fabra i Coats com a document històric està lligat al que queda de l'extens complex industrial, en el context del procés d'industrialització del país. A més, la **memòria històrica del barri està estretament lligada al recinte fabril**, i l'associació d'ex-treballadors de la fàbrica ha conservat i mantingut part de llegat moble de tot el conjunt. El projecte d'ubicar-hi l'espai museístic del MUHBA dedicat a la ciutat i el treball, en cooperació i gestió compartida amb el Districte i amb els Amics/es de Fabra i Coats i altres entitats, permet posar de manifest aquest valor significatiu i generar un retorn social de la inversió plantejada.

D'altra banda, l'actuació també tindrà present **l'adequació contemporània i flexible al nou ús**. Es tracta del darrer edifici catalogat en el que es pot intervenir del conjunt de Fabra i Coats, i s'hi ubicaran un miler de peces de maquinària i estris del segle XX, així com més de 600 metres lineals de documentació.

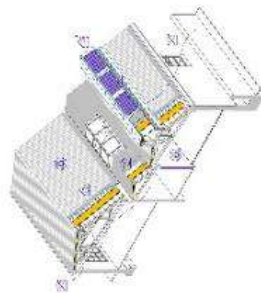
En aquest sentit es considera adequat fer-ne una **recuperació fidedigna dels elements constructius i els seus acabats**, sense renunciar a introduir els elements que el facin donar resposta als requeriments actuals. Així, es mantindrà la seva funció estructural i la seva distribució tipològica com a part del seu valor patrimonial. També es recuperaran els grans espais diàfans que es destinaven al treball industrial, on l'entrada de llum natural venia donada per obertures als murs de fàbrica de maó i per les llanternes de les teulades, i se'n millorarà l'eficiència energètica.

MU·HBA FABRA I COATS BARCELONA, CIUTAT I TREBALL

F - Nau F
G - Sala de Calderes

Des del recinte fabril Fabra i Coats, un conjunt de patrimoni industrial excepcional, el projecte aborda la **relació entre treball, barri i ciutat**, des de la industrialització fins a l'era d'Internet i la globalització. El treball ha estat l'element més decisiu de la modernització i la transformació socioeconòmica de la Barcelona moderna, i el factor humà, la clau de la continuïtat del motor productiu de la ciutat contemporània.

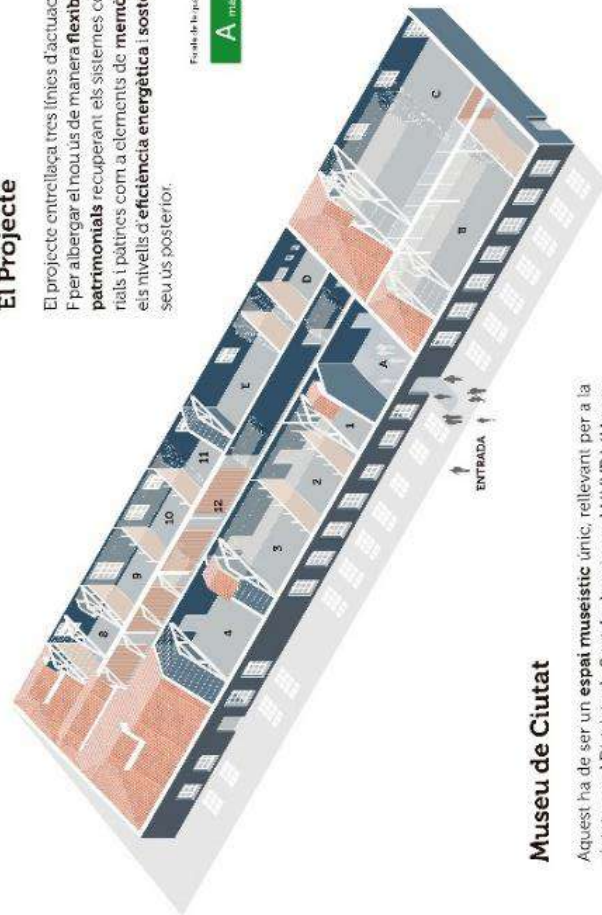
- La intervenció proposa una reducció de la demanda energètica amb mesures passives (bioclimatisme) i augmentar l'eficiència amb energies renovables.
- Ventilació natural creuada
- Reducció de consum energètic
- Aprofitament dels recursos naturals
- Economia circular amb materials reciclats i reciclables

El Projecte

El projecte entrellaga tres línies d'actuació: adequar i **rehabilitar** la nau F per albergar el nou ús de manera **flexible**, posar de manifest els **valors patrimonials** recuperant els sistemes constructius i fent ús dels materials i patines com a elements de **memòria històrica**, i alhora, millorar els nivells d'**eficiència energètica** i **sostenibilitat** de la intervenció i del seu ús posterior.

Fora de la qualitat energètica
A més eficient
13
2

- A - VESTIBUL
- B - SALA D'EXPOSICIO
- C - RESERVA VISTABLE
- D - SALA D'ENTITATS
- E - ARXIU
- 1 - 12 - ESPAIS EXPOSITIUS

Museu de Ciutat

Aquest ha de ser un **espai museístic** únic, rellevant per a la ciutat, per al Districte de Sant Andreu i per al MU·HBA (Museu d'Història de Barcelona) entès com a **museu·xarxa**, actuant com a element clau del nou Eix patrimonial i museístic del Besòs.

La Nau F

La **Nau F** del recinte Fabra i Coats és l'edifici destinat a acollir el projecte museístic Barcelona, ciutat i treball, el qual compta també amb la **Sala de Calderes** que ens mostra l'evolució energètica de la fàbrica.

Imatge de la relació de la Sala d'Exposicions (B) amb la Reserva Vistable (C)

Arquitectes (LTFE):
Patricia Turnayó, Ramon Valls, Maters Arquitectes

Un patrimoni únic

El 1903 es va constituir a Barcelona, fruit de l'acord entre la família Fabra i la multinacional escocesa Coats, la Compañía Anónima Hilaturas de Fabra i Coats, dedicada a la fabricació de fils de cosir i xarxes de pesca. Durant més de vuitanta anys, aquesta empresa pionera en l'aplicació de processos productius i comercials innovadors i sensible en l'aplicació dels drets laborals dels seus treballadors, coneix una forta expansió. El seu impacte sobre la vida econòmica i social del barri de Sant Andreu és innegable. La crisi dels anys setanta i els processos de reconversió posteriors, amb tancaments i acomiadaments, així com el fenomen globalitzador, amb la deslocalització com a efecte principal, van conduir a la fi de l'empresa l'any 2005.

El patrimoni que atresora la Fabra i Coats és realment únic en el context barceloní i català, a més del valor de la relació íntima amb l'imaginari col·lectiu andreuenc al llarg del segle XX. En primer lloc, la Fabra i Coats ha estat al llarg del seu segle de vida productiva i **la principal fàbrica especialitzada en el procés de producció del fil de cosir** de la indústria catalana i, per extensió, espanyola. La durada i la intensitat d'aquest procés la converteixen en un cas únic. En segon lloc, el recinte fabril de Sant Andreu de la Fabra i Coats és, incloent la Sala de Calderes, és dels pocs testimonis quasi complets de la industrialització en l'entorn urbà barceloní.

Sortida dels treballadors al final d'un torn, la majoria dones, per la porta del recinte de la fàbrica del carrer Gran de Sant Andreu (1934). Autoria desconeguda. AAAFC

Un cop desaparegudes fàbriques com l'Espanya Industrial, La Maquinista i diversos i significatius espais Industrials del Poble Nou, el que resta de la Fabra i Coats constitueix un **testimoni que permet evidenciar físicament la magnitud i les dimensions del passat fabril** de Barcelona, principal ciutat industrial d'Espanya al llarg dels segles XIX i XX. A més, l'extraordinari fons documental i tècnic generat per l'empresa al llarg de la seva àmplia història constitueix un patrimoni d'un valor excepcional i que ha de permetre aprofundir en el coneixement dels sistemes productius emprats, de les relacions laborals internes, de l'estructura de les diverses plantes productives i seccions de comercialització o dels detalls tècnics de les innovacions introduïdes.

Vista de la Fabra i Coats amb la Sala de Calderes al centre.

El conjunt d'aquest fons pot **enriquir àrees com la història de la industrialització a Sant Andreu, la història de la tècnica a Catalunya** i la història social i del moviment obrer català. D'altra banda, la Fabra i Coats es troba profundament relacionada amb la memòria personal i familiar, que conformarà un centre que relati la història del món del treball. La vida quotidiana de Sant Andreu ha estat condicionada pels ritmes productius de la Fabra i Coats: els horaris dels torns de treball i les sortides i entrades de treballadors marcaven els ritmes diaris de Sant Andreu, influint directament en la vida de la població.

La Sala de Calderes

A Catalunya s'han inventariat 41 màquines de vapor industrials, però poques instal·lacions de calderes han arribat fins als nostres dies, la del vapor Aymerich, Amat i Jover a Terrassa i la de la Casa de les Aigües a Montcada i Reixach en són dos exemples. La recuperació de la Sala de Calderes de Can Fabra és, tant per les seves dimensions com per la documentació relativa a la seva trajectòria, una aportació important que permet avançar en el coneixement de l'evolució i les funcions d'aquestes instal·lacions.

La recuperació de la Sala de Calderes de Can Fabra és, tant per les seves dimensions com per la documentació relativa a la seva trajectòria, una aportació important que permet avançar en el

coneixement de l'evolució i les funcions d'aquestes instal·lacions. L'any 1856 els Alsina van iniciar la construcció del complex fabril, i el 1873 es van aixecar els edificis que van conformar el nucli del sistema energètic de Can Fabra. El sistema energètic d'una fàbrica tèxtil del segle XIX moguda amb vapor constava de tres instal·lacions fonamentals:

- 1) Les calderes o generadors de vapor, on, gràcies al carbó, s'escalfava l'aigua per tal de generar vapor, que era conduït a la màquina de vapor. El fum fruit de la combustió del carbó era expulsat a través de la xemeneia.
- 2) La màquina de vapor, que transformava l'energia calorífica aplicada a les calderes en treball mecànic, gràcies al moviment que l'acció del vapor exercia sobre un èmbol. Era, en realitat, el veritable motor de la fàbrica.
- 3) Les transmissions o embarrats, que constituïen tot un conjunt d'elements mecànics amb bieles, arbres, politges i corretges que transmetien el moviment de la màquina de vapor a les màquines dels tallers.

Vista interior de la Sala de Calderes

Actualment, la Sala de Calderes de Can Fabra en conserva cinc: quatre del sistema Babcock & Wilcox, dues de 256 m2 de superfície de calefacció instal·lades l'any 1944 i dues de 451 m2 de superfície de calefacció que daten dels anys 1950 i 1951. La caldera número 5, que va substituir les anteriors, data de 1992 i és una caldera automàtica del tipus pirotubular adquirida a la societat Vulcano-Safeca.

Caldera número 5 de la Sala de Calderes

L'any 1905 els Coats renoven totes les calderes de Can Fabra i opten pel model Babcock & Wilcox, patentat l'any 1867 per aquesta empresa americana. Les calderes que encara avui resten a la sala, excepte una, responen a aquest model. El model de caldera Babcock & Wilcox emprava poc volum d'aigua gràcies a la seva estructura tubular. L'aigua no s'escalfava en dipòsits, sinó en tubs, la qual cosa permetia que amb menys quantitat d'aigua s'augmentés la superfície de calefacció i el rendiment del generador. A més, els tubs estaven inclinats, de manera que l'aigua circulava contínuament per l'interior de la caldera.

A partir de 1918 la fàbrica de Can Fabra substitueix l'energia del vapor per moure les màquines per l'electricitat. La màquina de vapor s'atura i la central elèctrica transformadora ocupa l'edifici que abans acollia la màquina de vapor.

L'any 1967, quan les calderes encara s'alimentaven amb carbó, calien deu persones per mantenir en funcionament la instal·lació: tres fogoners, tres ajudants de calderes i quatre auxiliars encarregats de la neteja i el proveïment de carbó. Anualment es consumien 15.260 tones de lignit. A més, la sala requeria controls minuciosos de seguretat i de rendiment de la instal·lació. Era fonamental controlar les aigües, raó per la qual diàriament se'n mesurava la densitat i se'n prenen mostres que s'enviaven al laboratori per analitzar-les. El 1969, el canvi del carbó com a combustible pel fuel va simplificar les tasques de neteja i proveïment, però també va suposar la reducció del personal de sala, que va passar de deu a sis persones.

Caldera número 1 de la Sala de Calderes

El 1990, la introducció del gas va permetre eliminar el sutge i el fum, uns residus importants que provocaven greus problemes de contaminació. Finalment, el 1992, amb la compra de la caldera número 5, de tipus piro-tubular, la Sala de Calderes es regulava automàticament. No necessitava ningú, doncs, per fer-la funcionar, i la resta de llocs del recinte fabril Fabra i Coats de treball van ser amortitzats.

Les actuacions realitzades al llarg d'aquest darrer any s'han concentrat en restaurar alguns dels seus espais, com per exemple el despatx de l'encarregat o els tallers o magatzems que es troben a la planta inferior; de la seva maquinària, com per exemple el muntacàrregues, els quadres elèctrics o els aparells o conduccions; o també vies de pas, com les tres escales que permeten descendir a la planta inferior. També s'ha intervingut sobre el WC i sobre els quadres elèctrics moderns, a la sala de quadres elèctrics, per tal de netejar-los i preservar-los, així com sobre el dipòsit que es troba a l'exterior a la Sala de Calderes i als tubs d'instal·lació existents a les façanes exteriors.

Les exposicions a l'Espai Zero

Les dues exposicions que s'inauguren corresponen a dos àmbits de la futura Nau F: *Fabricar i Fabra & Coats. Empresa i treball*. Ambdues exposicions estan fonamentades en una investigació i recerca rigorosa. El projecte ha estat coordinat per Xavier Tarraubella, Marta Segarra i Edgar Straehle sota la direcció de Joan Roca.

1. Àmbit FABRA & COATS, EMPRESA I TREBALL

Els més de cent anys d'història de la Fabra i Coats a Sant Andreu de Palomar permeten apropar-nos a l'evolució i la complexitat de les formes del treball industrial a Barcelona, exemplificat en l'empresa tèxtil més important d'Espanya a l'inici del segle xx. Són molts testimonis de la seva història: un riquíssim arxiu documental i un fons d'objectes procedents de la fàbrica; el patrimoni arquitectònic del mateix recinte de Can Fabra, on podem submergir-nos en els que foren els espais de treball; i, finalment, les vivències i records de les mateixes treballadores, que ens interpel·len de manera molt directa sobre les preocupacions d'avui en relació al treball.

La trajectòria de la Fabra i Coats és indestriable de l'evolució de Sant Andreu. Les arrels de Fabra i Coats es remunten al 1853, amb la construcció de la fàbrica de ca l'Alsina, la primera del recinte fabril. El 1903 es fundà la societat Fabra i Coats, una empresa d'èxit que va arribar a dominar el mercat del fil de cosir a Espanya. A partir dels anys setanta el teixit industrial de Sant Andreu es va anar dissolent i va deixar pas a la nova economia dels serveis. Fabra i Coats tancà el 2005.

La xemeneia de Can Fabra fumejant vista des del carrer de Peronella (ca. 1950). Autoria: Tomàs Fàbregas. AAAFC.

El 1903 la multinacional escocesa de propietat familiar J&P Coats, líder mundial del mercat de fil de cosir, es va associar amb els primers productors de fil a Espanya, la família Fabra, per constituir la companyia Fabra i Coats. La nova societat va configurar un complex industrial integrat per diverses fàbriques: la seu de la companyia (l'actual Can Fabra, que té origen en la fàbrica Ca l'Alsina, construïda el 1853), la fàbrica la Xarxa, a Sant Martí de Provençals, i la colònia industrial de Borgonyà (Osona). Més tard s'hi afegiren el Vapor del Rec, a Sant Andreu, el 1915, i Can Mercader, a Badalona, el 1923. Dues de les fàbriques que també s'integraren a Fabra i Coats el 1903, el Vapor del Fil de Sant Andreu i la Fàbrica dels Panyos de Manresa, en van deixar de formar part poc després.

Marca de la Fabra i Coats

El producte identificador de la Fabra i Coats va ser sempre el fil de cosir. Un producte aparentment simple però amb una gran diversitat d'acabats i de qualitats, i que era de primera necessitat per a moltes famílies, en què les dones es feien càrrec de fer i arreglar la roba, entre

d'altres. Hi havia fil de cosir de cotó o sintètic, per a gènere de punt, per fer mitja o ganxet, d'ús domèstic o industrial, per brodar i per sargir o fil de seda artificial. Es podia servir en rodets, en cabdells, en tubs o en troques de diferents marques, llargades i colors. L'altre producte associat a la companyia eren les xarxes de pescar que s'hi teixien, un negoci heretat dels Fabra i que constituïa una petita part de la facturació.

J&P Coats fou una de les primeres empreses amb una estratègia productiva global. Al principi del segle xx tenia fàbriques a quinze països d'Europa, a l'Amèrica del Nord, a l'Amèrica Llatina i a l'Àsia. Tenia la seu central a Paisley, Escòcia. Posteriorment es va traslladar a Glasgow. Fabra i Coats controlava a Espanya, a més de les cinc grans fàbriques inicials, d'altres a Mallorca, Eivissa, Sevilla, la Mambla (Orís), Súria, Vilassar de Mar i Barcelona. Disposava d'una àmplia xarxa logística i comercial.

Treballar a la Fabra significava accedir a unes condicions de treball (salaris i jornada laboral) millors que en altres fàbriques tèxtils i disposar de les prestacions que l'empresa proporcionava: casa bressol, assistència sanitària, economat, activitats de lleure i, per a certs col·lectius, habitatge. Ara bé, la rigidesa disciplinària, les sancions laborals i les vagues eren igualment part de la vida a l'empresa. Com passava habitualment en moltes empreses del tèxtil, les dones representaven la gran majoria del personal però no tenien accés als llocs directius, i també hi havia treball infantil.

Sargidores repassant les xarxes de pescar acabades de teixir (1940).

Autoria: Tomàs Fàbregas. AFB.

El gènere determinava en bona mesura la feina, la jerarquia i el salari. En moltes seccions les dones eren més del 90 % del personal. El 1955 encara no hi havia cap dona entre les files de directius i d'encarregats, per bé que ja feia molts anys que unes quantes exercien funcions de supervisió a diverses seccions. Les dones foren el col·lectiu més afectat per la reducció de llocs

de treball arran dels canvis tecnològics de final de la dècada del 1960, la crisi dels anys setanta i la reconversió industrial subsegüent.

La política de previsió social de la Fabra i Coats conjugava paternalisme, control social i fidelització del treballador envers la companyia amb l'objectiu de millorar-ne el rendiment. Comprenia aspectes ben diversos de la vida dels obrers com ara: les malalties, la jubilació, la família, l'habitatge, l'economat, els esports i el lleure. Era una política definida i impulsada per la matriu escocesa i compartida pels Fabra, que encarnaven la figura dels propietaris familiars, és a dir dels amos.

Muntatge de l'exposició a l'interior de l'Espai Zero.

Les condicions de treball i la política assistencial de l'empresa suavitzaven els episodis d'inestabilitat social, però el pacte implícit entre els treballadors i els propietaris es podia trencar en qualsevol moment, i llavors apareixia la confrontació, com fou el cas del locaut patronal del 1919 o de les vagues de les treballadores del 1972. El procés de reconversió industrial iniciat els anys vuitanta va tornar a ser motiu de confrontació i va segellar la fi d'un model industrial.

L'any 2005, amb el tancament de la Fabra i Coats, Sant Andreu girava full i cloïa la seva etapa industrial. En les dècades anteriors ja havien tancat les altres grans instal·lacions industrials del barri: els tallers de Renfe de Can Dragó, els anys seixanta; la Pegaso, els setanta; la Maquinista Terrestre i Marítima, els vuitanta, i el Vapor del Rec, al començament de la dècada

del 2000. L'adquisició del complex industrial de Can Fabra per l'Ajuntament de Barcelona entre els anys 2005 i 2007 (també en va comprar la part que pertanyia al Consorci de la Zona Franca una mica més tard), el procés de participació ciutadana que se'n va seguir per dotar-lo de contingut i la reconversió progressiva de la instal·lació industrial en un centre de producció cultural i d'equipaments per al barri, dibuixen un model específic de transició de l'economia industrial a la de serveis en antics recintes fabrils, del qual ja n'hi havia força exemples a Europa.

Muntatge de l'exposició a l'interior de l'espai Zero.

Contingut expositiu d'aquest àmbit

0. La fàbrica i Sant Andreu de Palomar

1. La trajectòria de la Sociedad Anónima Hilaturas de Fabra y Coats

- 1.1. Els productes
- 1.2. La geografia de la Fabra
- 1.3. Els Fabra

2. Treballar a Can Fabra

- 2.1. Les condicions de treball
- 2.2. La previsió social

3. Els conflictes

- 3.1. Una vaga pagada per l'empresa
- 3.2. Paternalisme, control social i violències
- 3.3. La lluita obrera sota el franquisme
- 3.4. La reconversió. Del paternalisme a la tecnocràcia

Epíleg. De les fàbriques als equipaments, de les indústries als serveis

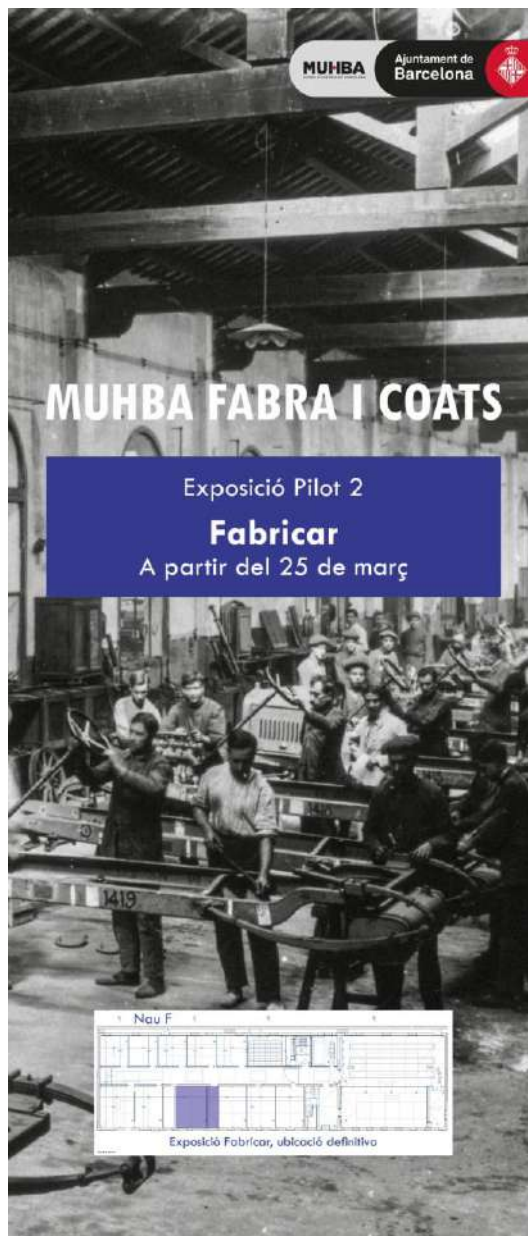

Muntatge de l'exposició Fabra & Coats a l'interior de l'Espai Zero

2. Àmbit FABRICAR

Barcelona ha estat l'única ciutat d'Europa que ha participat, alhora, en la revolució mercantil medieval i en la revolució industrial. La manufactura hi va començar molt aviat, al segle XVIII, amb la fabricació d'indianes, i el món de les fàbriques es va estendre per la ciutat per fer-ne un dels grans pols industrials europeus fins a les acaballes del segle XX.

El sistema de fàbrica va implicar que molts obrers es concentrassin en un únic recinte, treballant al ritme d'unes màquines mogudes per una font d'energia centralitzada, un canvi radical en la manera de produir que, fins aleshores, havia estat sota el control dels tallers gremials. Els horaris i els ritmes de treball van deixar d'estar en mans dels treballadors, però el fet de compartir un mateix espai en propicià l'organització col·lectiva. El primer sindicat a l'Estat espanyol es fundà a Barcelona el 1840. En les darreres dècades la indústria s'ha mantingut com una activitat destacada al conjunt de la metròpoli, però al municipi de Barcelona ha perdut una bona part del seu pes en favor d'altres activitats, sobretot el turisme, malgrat la gran àrea industrial de la Zona Franca i el districte del 22@ al Poblenou.

L'auge de la manufactura d'indianes al segle XVIII va significar la primera concentració d'obrers en edificis fabrils per dur a terme el procés d'estampació. També es va desenvolupar el tissatge manual, a les fàbriques i en tallers més petits. Arreu hi havia treball infantil. La mecanització dels processos industrials va començar per la filatura del cotó, establerta a Catalunya a partir del darrer terç del segle XVIII. Per abaratir costos, els fabricants van substituir la roda de filar tradicional per màquines jènues (*spinning-jennies*). Encara eren manuals però filaven moltes

fibres alhora. Després vingueren les *water frames*, alimentades per molins d'aigua, i les mulgènues (*mule-jennies*), mogudes amb la força animal mitjançant els vogis a les primeres dècades del XIX.

A partir de 1833 van sorgir a Barcelona les fàbriques tèxtils mogudes per màquines de vapor, amb filadores mulgènues i telers mecànics. Treballar en una fàbrica volia dir complir un horari establert —que podia superar les dotze hores diàries—, durant sis dies a la setmana, seguir el ritme de les màquines i compartir un espai amb molts obrers. La filatura, que tradicionalment havia estat en mans de les dones i sobretot al camp, ara es concentrava a la ciutat i també passava a ser un ofici masculí i infantil. A mitjà termini, però, la feminització en la filatura va revifar.

A partir de 1875 la filatura va abandonar en gran part el Pla de Barcelona i es va traslladar a les colònies de riu, amb salaris més baixos, lluny de la conflictivitat laboral i a més bon preu de l'energia gràcies a les turbines mogudes pels salts d'aigua. Mentrestant, a Barcelona, va continuar el procés de feminització del sector. La introducció de les màquines de filar contínues d'anelles va permetre de substituir mà d'obra qualificada per una altra que no ho era. El treball en el sector metal·lúrgic, on predominaven completament els homes, va prendre també molt relleu en un moment d'auge de l'arquitectura del ferro.

Fàbrica d'automòbils Hispano Suiza, a la Sagrera. 1910-1915.
Autoria: Frederic Ballell. AFB

En el primer terç del segle xx les indústries mecàniques, amb l'electricitat i el motor d'explosió, i les indústries químiques i farmacèutiques guanyaren molt de pes. Barcelona va esdevenir una ciutat productora d'automòbils, i l'electrificació de l'economia va permetre de mecanitzar moltes activitats als petits tallers: la metal·lúrgia hi va créixer amb força. En aquests anys es comencen

a introduir també algunes pràctiques basades en el taylorisme en l'organització de la producció, amb la idea de segmentar les accions dels treballadors en el màxim de feines simples, per augmentar-ne l'eficiència i reduir el temps de confecció al mínim. La seva difusió, però, va topar amb moltes resistències. El flux d'immigrants a la ciutat, els futurs nous obrers industrials, provenia de l'interior de Catalunya i, cada vegada més, de l'Aragó, el País Valencià, Múrcia i Almeria.

La Barcelona de les fàbriques convivía amb un important sector de treball domèstic i als tallers, molt habitual fins a la darrerïa del segle XX i que, en alguns casos, ha perdurat en el temps. A les fleques, fusterïes, serrallerïes o cosidors, i tota altra mena d'obradors d'oficis tradicionals, s'hi afegien les feines fetes a casa per compte d'empreses industrials. Els petits tallers i obradors eren molt presents a Ciutat Vella i als antics pobles agregats. El treball a domicili es va regular legalment per primera vegada el 1926.

L'esclat de la Guerra Civil va desencadenar una autèntica revolució social, la col·lectivització de moltes empreses i l'assassinat o la fugida de molts empresaris. Les fàbriques van passar a estar sota el control de comitès d'obers, que les reorganitzaren per mantenir la producció, malgrat les circumstàncies bèl·liques. Alhora van intentar de millorar les condicions de vida dels treballadors. Les dones es va incorporar en sectors industrials on, fins aleshores, hi havia hagut poca presència femenina, com ara el metal·lúrgic. Durant la postguerra se'n va obligar moltes a tornar a la vida domèstica.

Secció de telers d'una indústria tèxtil del Poblenou no identificada (ca. 1920).
Autoria desconeguda. AHP.

En temps de postguerra, la repressió contra qualsevol moviment polític o sindical fora del control del règim dictatorial del general Franco s'acompanyava d'un fort intervencionisme de l'Estat en la regulació del treball, mentre els empresaris fruien d'un ampli marge de maniobra.

La guerra i l'exili van fer disminuir els treballadors qualificats, mentre els problemes per importar maquinària i matèries primeres, les restriccions energètiques, els salaris baixos i la mala alimentació van fer caure molt la productivitat i que es multipliquessin les formes de treball marginal. Tot plegat va conduir al boicot dels tramvies i a la vaga general de 1951.

La segona etapa del franquisme va venir marcada pels anys de creixement sense democràcia dels governs tecnocràtics, els quals tenien per objectiu rellançar l'economia i perpetuar el règim. A Barcelona, el temor de les autoritats a la revolta social encara era ben viu, sobretot després de la vaga de 1951. La Llei de convenis col·lectius de 1958 va flexibilitzar les condicions de treball, i el Pla d'estabilització de 1959 va obrir la porta a un fort creixement. El model fordista es va consolidar amb llargues jornades laborals, un augment dels salaris i del nivell de vida i el sorgiment de la societat de consum. Tanmateix, i a diferència de la resta d'Europa, el salari social indirecte, en forma d'habitatge, educació, sanitat i equipaments, era mínim. A partir de 1965, la indústria, que es concentrava entre el Poblenou, Sant Andreu i Sants, va experimentar un canvi decisiu amb els trasllats al nou pol industrial de la Zona Franca i a les corones exteriors de la metròpoli, la qual cosa va permetre d'alliberar espais amb un alt valor immobiliari.

L'establiment de la democràcia va coincidir amb les crisis mundials del petroli de 1973 i 1979. El tancament de fàbriques i les fortes reduccions de personal van debilitar o dispersar centres tradicionals de militància obrera i van minar la confiança vers els sindicats. Començava la desindustrialització. L'antic sistema de relacions laborals havia deixat de ser útil per als empresaris: els salaris pujaven més que la productivitat i la reivindicació d'estabilitat a la feina contradeia la voluntat empresarial de reduir les plantilles per adaptar-se a la crisi econòmica.

Al final del segle XX, la fàbrica ja havia deixat de ser un dels principals llocs de socialització. La deslocalització del treball manufacturer tradicional, les noves lleis laborals que decantaven la relació entre empresari i treballador a favor del primer i la digitalització van canviar Barcelona. La reserva d'espai industrial del Poblenou es va transformar l'any 2000 en el districte 22@, destinat, en principi, a la indústria altament tecnificada, la qual encara no havia arrencat de ple quan va arribar la gran crisi mundial del 2008. A d'altres zones, com a Sant Andreu i, ben a la vora, a Sant Adrià, la logística ocupava moltes naus industrials.

Fàbrica Hispano Olivetti (ca. 1940-1945).
Autoria: Brangulí. ANC

Diverses vagues van marcar la història de la Barcelona industrial. Entre d'altres, van ser claus la Vaga de les selfactines (1854-1855), la Vaga de la Canadenca (1919), el Boicot als tramvies i la vaga general de 1951 o la Vaga de la Seat (1971).

Contingut expositiu d'aquest àmbit:

- 1. La producció d'indianes i el naixement del treball a la fàbrica**
- 2. La filatura es mecanitza**

3. **Les fàbriques tèxtils modernes: el treball sota el control de l'empresari**
 - a. Els fluxos migratoris
 - b. Primers conflictes
4. **L'acceleració de la proletarització**
5. **La diversificació dels treballs industrials**
 - 5.1. Radicalització de les lluites socials
6. **L'altra Barcelona industrial de vers el 1900**
 - 6.1. Les obreres de l'agulla i les modistes
7. **Guerra Civil i feminització del treball industrial**
8. **Fabricar en anys d'autarquia**
 - 8.1. La selecció dels treballadors
 - 8.2. Paternalisme patronal
 - 8.3. El desplegament de les pràctiques fordistes
9. **Els temps del *desarrollismo***
 - 9.1. Creixement i diversificació del proletariat urbà
 - 9.2. La forja d'una cultura obrera comuna
 - 9.3. El sindicat vertical i la infiltració de Comissions Obreres
10. **Transició política i crisi del model de treball d'època franquista**
 - 10.1. Barcelona *versus* el Baix Llobregat
11. **El començament del segle XXI: metamorfosi del treball industrial**
 11. 1. Un nou treball *industrial* domèstic

Crèdits

Exposició **FABRA & COATS. Empresa i treball**

Organització i producció: MUHBA – Museu d'Història de Barcelona. ICUB, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Direcció del projecte: Joan Roca Albert

Coordinació general: Marta Segarra Calderer, Xavier Tarraubella Mirabet i Edgar Straehle Porras

Comissariat: Pere Colomer Roma

Edició: Carles Puigferrat Oliva

Guió tècnic i documentació: Judith Barnés Martín i Adrià Velasco Peraire

Col·laboració especial: Pere Fernández Bori

Museografia: Patricia Tamayo. **Adaptació a l'Espai Zero:** Adelina Casanova

Disseny gràfic: Opisso Studio

Revisió lingüística i traduccions: Addenda

Producció i muntatge: Ingeniería Interactiva del Ocio Siglo XXI

Registre i documentació de peces: Sandra Bernat, Teresa Ganzával, Anna Garcia, Abraham Giralvés, Núria Miró, Lluís Sales, Marta Segarra, Adrián Soler, Culturània S. C., Museal.

Conservació preventiva i restauració: Lúdia Font, Anna Garcia, Anna Lázaro, Carla Puerto i Aitana Valderrama.

Manipulació i instal·lació de peces: Grupo Control

Audiovisuals

Sant Andreu en la industrialització de Barcelona

Guió: Manel Martín i Jordi Petit

Veu en off: Dolors Sans

Realització i producció: Broadcaster Content Agency

La història del fil

Postproducció: Broadcaster Content Agency

L'univers Fabra, un llegat de veus i experiències

Postproducció: Broadcaster Content Agency

Can Fabra, més que una fàbrica

Postproducció: Broadcaster Content Agency

Interactiu

El personal de Can Fabra (1921-1936)

Contingut: Pere Colomer. **Dissenyador:** Isidre Ot Padilla. **Programador:** Marc Pi Sardà

Facsimils: Magalí Gómez - F. Estrella

© **Imatges:** Arxiu COAC (Col·legi d'Arquitectes de Catalunya), Arxiu de l'Associació d'Amics de la Fabra i Coats (AAAF), Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Arxiu Municipal del Districte d'Horta - Guinardó (AMDHG), Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu (AMDSA), Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris (AHRNB), Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Associació per a la Recerca i la Divulgació de la Memòria Històrica de la Trinitat Vella (ACRDMTV), Biblioteca de Catalunya (BC), Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General. CEDOC de la Universitat Autònoma de Barcelona, Biblioteca

Nacional d'Espanya, col·lecció de Pere Colomer, col·lecció L'Abans, fons de l'Associació de Veïns i Veïnes de Sant Andreu de Palomar (AVVSAP), fons d'Assumpció Castellet Baliarda, fons del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias (CEII), fons de la família Vinyes Roig, fons de Jordi Petit i Gil, fons de Padilla Pedreño (CEII), Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC, fons SACE, RF. 1258 i RF. 9207), Museu d'Història de Barcelona (MUHBA). Fotografies: Frederic Ballell, Lothar Baumgarten, Gabriel Casas, Manuel Cohen, Tomàs Fàbregas, Jordi Mota, Carlos Pérez de Rozas, Josep Maria Sagarra i Pere Vivas.

Agraïments: Sergi Abellán, Núria Aidelman, Associació d'Amics de la Fabra i Coats, Oleguer Benaiges Xirinachs, Núria Bosom Palau, Assumpció Castellet Baliarda, Xavier Cazeneuve Descàrrega, Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, Enriqueta Civil Escala, Laia Colell, Amador Expósito Muñoz, Rafael Fàbregas Avellanas, Pere Fernández Bori, Joana Francés Serracarbasa, F. Xavier Garcia Subirats, Jordi Gili i Albella, Javier Gili Albella, IES Vapor del Fil, Antoni Martínez Payet (†), Carmen Moreno, Jaume Oriol Lladó, Vicenta Parra Pérez, Pere Pérez Bartri, Núria Postico Soler, Lluís Sales Favà, Jordi Sánchez Ruiz, Santi Serra i Pau Vinyes Roig.

Programació i activitats: Mònica Blasco i Teresa Macià

Visites i itineraris: Fragment Serveis Culturals i equip MUHBA

Comunicació i premsa: Mercè Martínez

Administració: Pasqual Bayarri, Elena Rivali, Mònica Sánchez-Migallón, José Manuel Sánchez i Teresa Soldino

Seguretat: Dolors Aguadé

Manteniment: Carles Fumanal i María José Arnal

Equip MUHBA: Daniel Alcubierre, Dolors Aguadé, María José Arnal, Pasqual Bayarri, Sergi Benajas, Stanislav Biel, Mònica Blasco, Quim Brugada, Jaume Capsada, Eulàlia Cartró, Carmen Cazalla, Lúdia Font, Carlos Fumanal, Anna García, Marta Iglesias, Jaime Irigoyen, Anna Lázaro, Teresa Macià, Sònia Martínez, Mercè Martínez, Carles Mela, Núria Miró, Isabel Mullins, Elena Pérez, Carla Puerto, Ramon Pujades, Emili Revilla, Elena Rivali, Joan Roca, Judith Samsó, Mònica Sánchez-Migallón, José Manuel Sánchez, Marta Segarra, Teresa Soldino, Edgar Straehle, Xavier Tarraubella i Dolors Xufré.

Exposició *FABRICAR*

Organització i producció: MUHBA – Museu d'Història de Barcelona. ICUB, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Direcció del projecte: Joan Roca Albert

Coordinació general: Marta Segarra Calderer, Xavier Tarraubella Mirabet i Edgar Straehle Porras

Comissariat: Marc Prat Sabartés

Edició: Carles Puigferrat Oliva

Guió tècnic i documentació: Judith Barnés Martín i Adrià Velasco Peraire

Museografia: Patricia Tamayo. **Adaptació a l'Espai Zero:** Adelina Casanova

Disseny gràfic: Run Design

Revisió lingüística i traduccions: Addenda

Producció i muntatge: La Central de Projectes

Registre i documentació de peces: Sandra Bernat, Teresa Ganzával, Anna Garcia, Abraham Giralvés, Núria Miró, Lluís Sales, Marta Segarra, Adrián Soler, Culturània S. C., Museal.

Conservació preventiva i restauració: Lúdia Font, Anna Garcia, Anna Lázaro, Carla Puerto i Aitana Valderrama

Manipulació i instal·lació de peces: Grupo Control

Entitat asseguradora: Marsh

Audiovisuals i audicions

Sirenes de fàbrica

So d'una màquina de filar selfactina en funcionament

La Maquinista. Josep Anselm Clavé (1824-1874). **Locució:** Dolors Sans

So d'una màquina de cosir de pedal

Indústria de guerra. Laya Films. 1938. Filmoteca de Catalunya

Barcelona. Talleres de San Andrés. Daniel de Linos. 1945-1955. Fons de l'Administrador de Infraestructuras Ferroviarias

Cómo se fabrica un coche: SEAT 1400. 1954. Fons de la Filmoteca Espanyola

Miniwatt. Joan Capdevila i Nogués. 1968. Fons del Taller de Cinema i Vídeo Capdevila i Nogués

Va passar aquí. La vaga mortal de la Seat. 2020. Fons de Barcelona Televisió (Betevé)

Postproducció: Broadcaster Content Agency

Maqueta d'un teler de garrot: Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya

Reproducció d'una indiana estampada: Tapicerías Gancedo, SL

Facsimil del llibre Quadern de los colors que fan en la fàbrica de los senyors Santalons en Barcelona (1807): Magalí Gómez - F. Estrella

Postproducció: Broadcaster Content Agency

© **Imatges:** Agència Alamy, Agència Estatal del Butlletí Oficial de l'Estat, Arxiu de l'Agrupació d'Estudis Científics i Culturals (AECC, Premià de Mar), Arxiu de l'Associació d'Amics de la Fabra i Coats (AAAF), Arxiu del Foment del Treball Nacional (AFTN), Arxiu EMNASA, Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric del Poblenou (AHP), Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella (AMDCV), Arxiu Municipal del Districte de Gràcia (AMDG), Arxiu Municipal del Districte de les Corts (AMDC), Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí (AMDSM), Arxiu Municipal del Districte de Sants – Montjuïc (AMDS), Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), arxiu particular d'Anna Maria Moure Alseda, arxiu particular d'Assumpció Feliu Torras, arxiu particular de Jordi Fossas Bonjoch, arxiu particular de Neus Giralt, Biblioteca de Catalunya (BC), Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, col·lecció L'Abans – Efedós, CRAI Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona), família Castellà, família Permanyer, Fons del PSUC, Fundació Cipriano García – Arxiu Històric de CCOO de Catalunya, Fundació Naturgy, Grup d'Estudis del Coll – Vallcarca, Institut d'Estadística de Catalunya, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya (IEFC), Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), Museu d'Història de Catalunya, Museu Nacional Centre d'Art Reina Sofia, Unión Nacional de Cooperativas y Consumidores de España (UNCCUE). Fotografies: Frederic Ballell, Brangulí, Josep Brangulí, Joan Campaña, Agustí Centelles, Salvador Clarós, Pepe Encinas, Francisco Fazio, Fototípi Thomas, Heribert Mariezcurrena, Adolf Mas, Miquel Matarrodona, Merletti, L. de Olalde, Jordi Otix, Pérez de Rozas, Carlos Pérez de Rozas, Leopoldo Plasencia, Lucien Roisin i Josep Maria Sagarra.

Agraïments: Administrador de Infraestructuras Ferroviarias, Associació d'Amics de la Fabra i Coats, Barcelona Televisió (Betevé), Cristina Borderías, Jordi Catalan, família Permanyer, Assumpció Feliu Torras, Jordi Fossas Bonjoch, Fundació Cipriano García, Fundació Naturgy, Neus Giralt, Idília Foods, SL, Anna Maria Moure Alseda, Museu del Disseny de Barcelona, Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya, Isabel Segura Soriano i Mercè Tatjer.

Programació i activitats: Mònica Blasco i Teresa Macià

Visites i itineraris: Fragment Serveis Culturals i equip MUHBA

Comunicació i premsa: Mercè Martínez

Administració: Pasqual Bayarri, Elena Rivali, Mònica Sánchez-Migallón, José Manuel Sánchez i Teresa Soldino.

Seguretat: Dolors Aguadé

Manteniment: Carles Fumanal i Maria José Arnal

Equip MUHBA: Daniel Alcubierre, Dolors Aguadé, Maria José Arnal, Pasqual Bayarri, Sergi Benajas, Stanislav Biel, Mònica Blasco, Quim Brugada, Jaume Capsada, Eulàlia Cartró, Carmen Cazalla, Lúdia Font, Carlos Fumanal, Anna García, Marta Iglesias, Jaime Irigoyen, Anna Lázaro, Teresa Macià, Sònia Martínez, Mercè Martínez, Carles Mela, Núria Miró, Isabel Mullins, Elena Pérez, Carla Puerto, Ramon Pujades, Emili Revilla, Elena Rivali, Joan Roca, Judith Samsó, Mònica Sánchez-Migallón, José Manuel Sánchez, Marta Segarra, Teresa Soldino, Edgar Straehle, Xavier Tarraubella i Dolors Xufré.

Contacte i materials de premsa

Imatges per a premsa disponibles a l'enllaç:

<https://eicub.net/share/service/publicSite?node=workspace://SpacesStore/9a441d24-d6e0-4d53-a75b-a78f6bff87dc>

MUHBA Comunicació

Mercè Martínez

mmartinezj@bcn.cat

Mireia Mora i Aloma Vilamala (La tremenda)

aloma@latremenda.coop

T +34 680 567473

Departament de Premsa Institut de Cultura de Barcelona

T. 93 316 10 69

premsaicub@bcn.cat